

M. Lenders, *Strijders voor het lam. Leven en werk van Herrnhutter-broeders en -zusters in Suriname, 1735-1900* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1994; Amsterdam: [Universiteit van Amsterdam], 1994, 403 blz.; handelsuitgave: Leiden: KITLV uitgeverij, 1996, xii + 451 blz., ISBN 90 6718 095 5).

Er is in de loop der tijd veel geschreven over missie en zending in Suriname, maar een systematische studie ontbrak tot nu toe. In deze lacune is thans voorzien door het proefschrift van Maria Lenders, waarin de geschiedenis van de Hermhutter zending in Suriname zorgvuldig wordt geanalyseerd. In het eerste hoofdstuk geeft de auteur een nuttig overzicht van de geschiedenis van de 'Moravische Broeders' ende organisatie van dit kerkgenootschap. Het hart van deze dissertatie bestaat uit drie hoofdstukken, waarin de zendingsactiviteiten in Suriname worden beschreven, ingedeeld in de tijdvakken 1735-1825, 1825-1863 en 1863-1870. Elk van deze hoofdstukken kent eenzelfde stramien. Eerst komen de interne organisatie en de ontwikkelingen binnen de Hermhutter gemeenschap aan de orde, daarna de relaties tussen de Hermhutters en de Europese gemeenschap in de kolonie, terwijl het laatste deel steeds is gewijd aan de 'doelgroep' van de Hermhutter zending, de slaven, de Indianen en de Marrons.

De auteur heeft overigens een dubbele last op haar schouders genomen door niet alleen de geschiedenis van de Hermhutter zending in Suriname te beschrijven, maar ook de geschiedenis van de betrekkingen tussen de geslachten in de kolonie. Daarbij gaat het niet alleen om de zendelingen, maar om alle etnische groepen. Ze wil daarbij het onderdrukkingsmechanisme ontmaskeren, dat de verhoudingen tussen de seksen zou bepalen, overigens met uitzondering van die der Indianen en Marrons.

Deze dubbele focus bewijst voor de beschrijving van de Hermhutters zijn nut, omdat de verhouding tussen mannen en vrouwen bij die groep een aantal opvallende kenmerken vertoonde. In de eerste decennia na de stichting van dit kerkgenootschap konden vrouwen belangrijke posities bereiken zowel in Europa als overzee. Het huwelijk werd voor de Hermhutter zending niet als een privé zaak gezien, maar louter als hulpmiddel voor het bereiken van betere resultaten bij de zending. Om die reden dienden soms alleenstaande broeders en zusters met elkaar te trouwen, waarbij het lot besliste wie met wie in het huwelijk zou treden. Op den duur verdween echter het egalitaire element in de sekseverhoudingen; de vrouwen kregen minder moeilijke en meer ondergeschikte functies dan voorheen toebedeeld. Daar stond tegenover, dat ze meestal hun kinderen langer zelf mochten opvoeden en dat het toewijzen van een huwelijkspartner werd afgeschaft.

De dubbele focus van het boek mag dan voor de beschrijving van de Hermhutters een dimensie toevoegen, dat is niet het geval als de auteur probeert de sociale veranderingen binnen de verschillende bevolkingsgroepen in Suriname samen te vatten en daarbij het 'gender perspectief' als leidraad te nemen. Zo blijft de beschrijving van de blanke bevolkingsgroep steken in een aantal stereotype oppervlakkigheden. De — sterk wisselende — omvang van de blanke groep wordt niet geanalyseerd en precieze getallen over de verhouding gehuwden en ongehuwden ontbreken. Daarentegen weet de auteur met grote stelligheid te beweren dat de blanke vrouw meer dan in West-Europa werd onderdrukt door de gecombineerde gevolgen van het slavemijstelsel en het kolonialisme. Met geen woord wijst zij op de talloze voordelen, die Europese vrouwen overzee genoten: ze dienden nauwelijks zware lichamelijke arbeid te verrichten zoals het overgrote deel van haar seksegenoten thuis en bovendien hadden Europese vrouwen overzee meer persoonlijke en sociale vrijheden dan thuis omdat ze 'at a premium' waren en omdat de koloniale standenmaatschappij veel flexibeler was dan de Europese.

Net als de positie van de blanke vrouwen is volgens Lenders die van de slavenvrouwen één

klaagverhaal van onderdrukking en seksuele uitbuiting. Nu is daar zeker veel voor te zeggen. In haar analyse copieert ze echter een aantal reeds lang achterhaalde standpunten over het familieleven van de slaven. Zo meent de auteur dat de zwakte van de gezinsband onder de slaven voornamelijk het gevolg zou zijn van het verbod om te trouwen. Deze stelling is onhoudbaar. Trouwens, in een volgend hoofdstuk blijkt dit verbod grotendeels overeen te stemmen met de eigen keuze van de slaven. Slechts weinigen van hen hadden interesse in het sluiten van een 'verbond', dat de Herrnhutters hun aanboden als substituut voor het wettig huwelijk en bovendien blijkt er na de opheffing van het verbod om te huwen nauwelijks sprake te zijn van een explosieve toename van het aantal huwelijkssluitingen.

Voor sommige 'gender' aspecten van de slavernij kan Lenders trouwens wel waardering op brengen, zoals voor het eigen inkomen van de slavinnen en hun kinderen. Ze betreurt dan ook het feit dat de planters na de emancipatie deze vrouwen niet langer op hun plantages lieten werken en dat het seksistische kolonialisme de vrouwelijke ex-slaven in toenemende mate afhankelijk maakte van hun mannelijke partners. De meeste literatuur geeft echter een heel andere voorstelling van zaken. Er was de planters aanvankelijk juist veel aan gelegen om de voormalige slavinnen als plantagearbeidsters te behouden. De vrouwelijke vrijgelatenen trokken zichzelf terug van de arbeidsmarkt en maakten zichtbaar andere keuzes dan de jonge doctor hen graag had zien doen.

Uit het bovenstaande blijkt nog eens, dat de meeste kritiek op dit proefschrift betrekking heeft op die onderwerpen, die voor een goed begrip van de geschiedenis van de Herrnhutter zending in Suriname geen centrale plaats innemen. De geschiedenis van de sekseverhoudingen in de kolonie is een onderwerp apart. Twee boeken in één is te veel van het goede.

P. C. Emmer

G. N. M. Vis, *Oud en arm. Hervormde bejaardenzorg in Alkmaar, 1744-1994* (Hilversum: Verloren, 1994, 206 blz., f29,-, ISBN 90 6550 502 4).

Wie een geschiedenis van arme ouderen wil schrijven, ziet zichzelf voor een groot probleem geplaatst: waar vinden we arme ouderen in het verleden en wanneer noemen we ze 'oud'? De simpelste oplossing zou zijn de archieven van achttiende- en negentiende-eeuwse 'oudeliedengestichten' te gebruiken. De bewoners van deze instellingen waren arm en — naar de nonnen van de betreffende tijd — zeker ook oud. Toch hebben maar weinig historici het aangedurfd een sociale geschiedenis over arme ouderen te baseren op de archieven van dergelijke instellingen. De archieven worden meestal gebruikt voor het schrijven van gedenkboeken als zo'n instelling haar 'zoveel'-jarig bestaan wenst te vieren. Ook het boek van Vis is een gedenkboek, al blijkt dat niet direct uit de titel. De auteur beschrijft de geschiedenis van het Diakoniehuis van de hervormde gemeente in Alkmaar dat in 1994 — onder de naam christelijk woon- en zorgcentrum De Vleugels — zijn 250-jarig jubileum vierde.

Vis geeft een helder overzicht van de geschiedenis van het tehuis, van de oprichting in 1744 tot de opening van het nieuwe zorgcentrum in 1994. Het is een geschiedenis van langzame veranderingen. Vernieuwing vond vooral de laatste 75 jaar plaats. Dit wordt alleen al weerspiegeld door de naamswisselingen die de instelling onderging. De eerste kleine tweehonderd jaar van haar bestaan werd de instelling het Diakoniehuis genoemd, bedoeld voor 'oudelieden'. In 1939 veranderde de naam in Hof van Sonoy. Tehuis voor ouden van dagen en in de jaren zestig werd het een 'bejaardentehuis', De Vleugels genaamd. In de jaren negentig werd het voormalige